

مقاله پژوهشی

بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی در محله‌های شهری با رویکرد برنامه‌ریزی محله‌محور (مورد مطالعه: محله قنات کوثر، منطقه چهار کلان‌شهر تهران)

سیدمجتبی قاضی میرسعید^{۱*}، کیانا اتمادی^۲، رازیه مقیسه^۳

۱. استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

۲. دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳. کارشناس ارشد شهرسازی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

(دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۴ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۷)

Improving the Status of Social Capital in Urban Neighborhoods with a Neighborhood-Oriented Planning Approach (Case Study: Qanat Kosar Neighborhood, District 4 of Tehran)

Seyyed Mojtaba Ghazi Mirsaed^{*1}, Kiana Etemadi², Raziye Moghiseh³

1. Assistant Professor, Department of Urban Planning, Semnan University, Semnan, Iran

2. Ph.D. student in Urban Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

3. M.A. in Urban Planning, Semnan University, Semnan, Iran

(Received: 13/Feb/2022)

Accepted: 28/Dec/2022)

Abstract

Neighborhood-oriented planning is a relatively new approach that improves public services in urban management. Applying this approach in the planning process, more than anything else, requires appropriate social capital, cohesion and integration of residents in a neighborhood community, and strengthening the foundations and contexts of neighborhood identity. The present research has examined the role of the neighborhood-oriented approach in order to improve social capital in Qanat Kosar neighborhood located in the 4th district of Tehran. The research method is descriptive-analytical and practical in terms of purpose. By reviewing the related texts, indicators and sub-branches of the concept of neighborhood-oriented planning were extracted. Based on the mentioned indicators, the required questions were proposed and by conducting in-depth interviews with 16 people living in the neighborhood and reaching theoretical saturation, the necessary data for analysis were obtained. By using the contextual theory approach and performing three stages of coding (open, central and selective) the final categories were extracted and placed in the framework of causal, contextual, intervention, interactions/strategies and consequences. Based on these cases, a paradigm diagram of the underlying theory was presented and the final theory was obtained in order to improve social capital with a neighborhood-oriented planning approach. The results show that increasing the quality of urban spaces and improving the current situation of the neighborhood, fair distribution of service and welfare facilities, increasing interactions, empowering the neighborhood council, and gaining the trust and participation of residents are among the most important strategies to increase social capital and provide the basis for achieving sustainable neighborhood development in Qanat Kosar neighborhood.

Keywords: Neighborhood-Oriented Planning, Sustainable Neighborhood Development, Social Capital, Contextual Theory.

چکیده

برنامه‌ریزی محله‌محور رویکرد نسبتاً جدیدی است که خدمات عمومی را در مدیریت شهری بهبود می‌بخشد. به کارگیری این رویکرد در فرآیند برنامه‌ریزی بیش از هر چیز نیازمند سرمایه اجتماعی مناسب، انسجام و یکپارچگی ساکنین در یک اجتماع محله‌ای و تقویت بسترها و زمینه‌های هویت‌ساز محله‌ای است. بر این مبنای پژوهش حاضر به بررسی نقش رویکرد محله‌محوری در جهت ارتقاء سرمایه اجتماعی در محله قنات کوثر واقع در منطقه ۴ شهر تهران پرداخته است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی بوده و با بررسی متون مرتبط، شاخص‌ها و زیرشاخه‌های مفهوم برنامه‌ریزی محله‌محور استخراج شدند. مبتنی بر شاخص‌های مذکور سوالات موردنیاز طرح شد و با انجام مصاحبه عمیق با ۱۶ نفر از افراد ساکن در محله و رسیدن به اشباع نظری، داده‌های موردنیاز به منظور تحلیل به دست آمدند. با استفاده از رویکرد نظریه زمینه‌ای و انجام سه مرحله کدگذاری (باز، محوری و گزینشی) مقوله‌های نهایی استخراج شدند و در چارچوب شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌ای، تعاملات/راهبردها و پیامدها جای گرفتند. مبتنی بر این موارد نمودار پارادایمی از نظریه زمینه‌ای ارائه شد و نظریه نهایی به منظور بهبود سرمایه اجتماعی با رویکرد برنامه‌ریزی محله‌محور به دست آمد. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که افزایش کیفیت فضاهای شهری و بهبود وضعیت فعلی محله، توزیع عادلانه امکانات خدماتی و رفاهی، افزایش تعاملات، توانمندسازی شورای محله و جلب اعتماد و مشارکت ساکنین، از مهم‌ترین راهبردها به منظور افزایش سرمایه اجتماعی و فراهم کردن زمینه دستیابی به توسعه پایدار محله‌ای در محله قنات کوثر هستند.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی محله‌محور، توسعه پایدار محله‌ای، سرمایه اجتماعی، نظریه زمینه‌ای.

*Corresponding Author: Seyyed Mojtaba Ghazi Mirsaed

E-mail: sm.mirsaed@semnan.ac.ir

نویسنده مسئول: سیدمجتبی قاضی میرسعید

مقدمه

سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از اشکال گوناگون سرمایه از دهه ۱۹۸۰ وارد ادبیات علوم اجتماعی به خصوص جامعه‌شناسی شهری شده است. این مفهوم ابعاد وسیعی از تعاریف و مفاهیم چندسطحی و چندبعدی را به خود اختصاص می‌دهد که هر یک از صاحب‌نظران به جنبه‌هایی از آن اشاره نموده‌اند (Dale et al., 2010: 3). از نظر برخی از پژوهشگران حوزه برنامه‌ریزی شهری، سرمایه اجتماعی عبارتست از مجموعه‌ای از روابط، تعاملات و شبکه‌های اجتماعی که در میان افراد و گروه‌های اجتماعی که موجب گرمی روابط و تسهیل کنش تعاملات در میان شهروندان می‌شود (Phillips, 2014: 157). بر این مبنای مقیاس محله‌ای نیز این مفهوم شامل منابعی در اجتماعات محله‌ای است که می‌تواند از طریق حضور بالایی از اعتماد، هنجارهای مشترک رفتاری، عمل و کنش متقابل، تعهدات، التزامات، تعلقات مشترک و در نهایت شبکه‌های رسمی و غیررسمی به وجود آید (Shiell., 2020: 3; Phillips, 2014: 158)؛ از سوی دیگر، این سرمایه ممکن است به وسیله افراد و گروه‌ها برای آسان نمودن فعالیت‌ها و به‌منظور منفعت رساندن به اجتماع مورد استفاده قرار گیرد (Zhai et al., 2013: 16). از عمده‌ترین مشکلات مرتبط با این مفهوم آن است که رشد شتابان شهرنشینی و توسعه کالبدی شهرها در اغلب شهرهای کشورهای در حال توسعه موجب شده است که محله‌های شهری با مسائل متعددی از جمله کاهش سرمایه اجتماعی و عدم توسعه‌یافتگی محله‌ای مواجه شوند که از پیامدهای آن می‌توان به کاهش سطح مشارکت، از میان رفتن انسجام و همبستگی اجتماعی میان شهروندان، نبود امنیت پایدار، کاهش احساس تعلق و بروز انواع آسیب‌های اجتماعی اشاره نمود (Huggins, 2016: 335; Bartolini et al., 2015: 445). از سوی دیگر، در این کشورها رویکردهای متوال برنامه‌ریزی نتوانسته است به توسعه محله‌ای پایدار و بهبود سرمایه اجتماعی منجر شود و این موضوع ارتباط مستقیمی با توسعه پایدار کل شهر دارد (Patacchini et al., 2015: 4; Osborne et al., 2016: 214). با اینکه در برخی کشورهای جهان به برنامه‌ریزی محله‌ای با هدف گردهم آوردن گروه‌های مختلف درگیر یا ذینفع در برنامه‌ریزی، با نگاهی از پایین به بالا توجه شده است، اما در ایران، به رغم سابقه تاریخی شهرنشینی و اهمیت محلات در آن، مقیاس محله‌ای جایگاهی در نظام

رسمی برنامه‌ریزی شهری نداشته است. (موسوی، ۱۳۸۷: ۱۰۲؛ حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۳۸). این در حالی است که محلات شهری یکی از کانون‌های خرد و ملموس شکل‌گیری هویت‌های فرهنگی و تعلقات اجتماعی هستند که ارزش‌ها، هنجارها و حس تعلق اجتماعی را تقویت می‌کنند. در برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته مبتنی بر رویکرد محله‌محور، نقش سرمایه اجتماعی، به‌عنوان مجموعه‌ای از هنجارها، ارزش‌های غیررسمی، قواعد عرفی و تعهدات اخلاقی که موجب تسهیل روابط اجتماعی می‌شود، اهمیت بسیاری دارد (رفعیان و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۵).

در پژوهش حاضر وضعیت سرمایه اجتماعی و بهبود آن در محله قنات کوثر واقع در منطقه ۴ تهران بررسی شده است. بررسی و جمع بندی متون برنامه‌ریزی مرتبط با محله قنات کوثر، نظیر طرح تفصیلی منطقه ۴، طرح‌های انجام شده در محله (موضوعی و موضوعی) و همچنین مطالعات میدانی و مصاحبه‌های عمیق صورت گرفته با ساکنان محله، نشان‌دهنده مشکلات متعدد اجتماعی و کالبدی محله است که با توجه به موضوع پژوهش می‌توان به مواردی چون مشارکت ضعیف اجتماعی، بی‌اعتمادی مردم نسبت به مسئولین و نهادهای، عدم وجود تعامل درون گروهی و برون‌گروهی، کمبود منابع مالی، بی‌تفاوتی اجتماعی و وجود نابرابری‌های فرهنگی-اقتصادی اشاره نمود. بر این اساس هدف از تحقیق حاضر بررسی عوامل، شرایط و شاخص‌های مؤثر بر برنامه‌ریزی محله‌محور و به‌کارگیری آن‌ها به منظور ارتقاء سرمایه اجتماعی در محله‌های شهری است. این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع و اهداف از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و اطلاعات موردنیاز از طریق مصاحبه و روش میدانی جمع آوری شده است؛ سپس با استفاده از روش‌های کدگذاری در نظریه زمینه‌ای و تحلیل‌های به دست آمده از نظرات مصاحبه‌شوندگان، نمودار پارادایمی ترسیم و نظریه نهایی در خصوص ارتقاء سرمایه اجتماعی در محله قنات کوثر حاصل شده است. در این بخش پرداختن به موضوعاتی همچون ضرورت و مفاهیم برنامه ریزی محله محور بسیار حائز اهمیت است.

گسترش شهرنشینی و چالش‌های ناشی از آن، گذر از نگاه کل‌نگر برنامه‌ریزی جامع و سنتی به رویکردهای محلی و مشارکتی را ضروری می‌سازد (Friedmann, 1993: 485; Kent, August 1981: 318). برنامه‌ریزی محله‌محور یک استراتژی برنامه‌ریزی محلی، مشارکتی و

محصولی که بازده دارد، بلکه در روند آن نیز اثرگذار است، تلقی شود (Kent, July 1981: 74).

برنامه‌ریزی محله‌محور به جای پرداختن به مقیاس کلان و ابعاد ذهنی به ابعاد مشخص فضایی و زمانی در مقیاس محلی و خرد پرداخته و به واحدهای ارگانیک مشخص یعنی محلات شهری می‌اندیشد (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۴۰). یک رویکرد مبتنی بر محله می‌تواند به جوامع کمک کند تا به جای آن‌که بازیگران بیرونی وارد عمل شوند و مسئولیت‌ها را بر عهده بگیرند، برای جلوگیری از مشکلات اجتماعی و مقابله مستقیم با مشکلات به وجود آمده، تلاش کنند. این برنامه از افراد دغدغه‌مند در راستای بارگذاری مجدد الگوها و ساختارهای فرهنگی آشنا پشتیبانی می‌کند. (United Nations, 2008: 15)

برنامه‌ریزی محله‌محور را می‌توان فرآیندی دانست که طی آن جامعه خود را برای توسعه و اجرای طرحی برای تجدید حیات و ارتقاء آن سازمان می‌دهد (Balsamo et al., 2016: 126). ارزش اصلی این تعریف آن است که ساکنان محله و نهادهای محلی باید در مرکز روند نوسازی جامعه و احیای آن قرار داشته باشند. اهداف رویکرد محله‌محور این است که خودباوری و عزت نفس افراد دغدغه‌مند را تقویت کرده، همه و بازیگران محلی را توانمند ساخته تا در حمایت و پشتیبانی از اعضای مختلف جامعه در بهره‌مندی از حقوق بشر با یکدیگر همکاری کنند (احقر و ملک‌حسینی، ۱۳۹۸: ۱۱۰).

بنیان‌های نظری برنامه‌ریزی محله‌محور را می‌توان در ایده‌ها و مؤلفه‌های سه نظریه برنامه‌ریزی مشارکتی^۲، آموزش عمومی^۳ و توسعه دارایی‌مبتنا^۴ یافت.

اقدام‌محور را برای ایجاد محله‌های پایدار ارائه می‌دهد (Finn & Kamath, 2006: 3). با تغییر رویکردهای برنامه‌ریزی و مدیریت شهری از برنامه‌ریزی جامع-عقلانی، تقسیم شهر به محله‌های متمایز و کوچک به‌عنوان یک شکل پایدار شهری و ابزاری برای مدیریت شهری در راستای حل مسائل شهرها مورد حمایت قرار گرفته است (Madanipour, 2001: 188). حدود نیم قرن پیش لوییژ مامفورد^۱ ضمن دفاع از برنامه‌ریزی از طریق محله‌ها نتیجه‌گیری نمود که محلات را باید از طریق برنامه‌ریزی ارتقا بخشید (مدنی‌پور، ۱۳۸۹: ۶۵). از آنجایی که محلات می‌توانند به "ارگان اساسی یک شهر یکپارچه" تبدیل شوند، باید به‌صورت آگاهانه طراحی و برنامه‌ریزی شوند (Mumford, 1954: 269). به‌طور کلی، تأکید بر مقیاس محله و تمرکز بر برنامه‌ریزی محله‌محور موجب انطباق بیشتر طرح‌های پیشنهادی با نیازها و شرایط ساکنان محلی شده و تحقق‌پذیری برنامه‌ها را ممکن‌تر می‌سازد (Park & Rogers, 2015: 1). چنین رویکردی به برنامه‌ریزی، فاصله میان متخصص (برنامه‌ریز) و غیر متخصص (جامعه‌ای که برای آن برنامه‌ریزی می‌شود) را کاهش می‌دهد (Kent, August 1981: 319).

برنامه‌ریزی محله‌محور برنامه‌ریزی توسط جوامع و برای جوامع تعریف می‌شود که امری جدا از جامعه نبوده؛ بلکه به سیستم‌های برنامه‌ریزی دولت محلی یا ملی پیوند دارد (Goldman, et al., 2004: 2). برنامه‌ریزی توسط مردم می‌تواند به‌عنوان ابزار اصلی نه تنها برای توسعه جوامع، بلکه توسعه فردی و توسعه ملت‌ها تلقی شود (Kent, July 1981: 74). از این رو، برنامه‌ریزی محله‌محور می‌تواند به‌عنوان روشی مستقیم برای توسعه و نه صرفاً برای تولید

2. advocacy planning
3. popular education or education for social change
4. asset-based development

1. Lewis Mumford

جدول ۱. نظریات پشتیبان رویکرد برنامه‌ریزی محله‌محور

ردیف	نظریه پشتیبان	نظریه پرداز (سال)	مؤلفه‌ها
۱	برنامه‌ریزی مشارکتی	پاول دیویدوف ^۱ (۱۹۸۵)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ مشارکت گروه‌های ذی‌نفع ▪ ارتقا سلامت محلی ▪ ارتقا حس همبستگی اجتماعی
۲	آموزش عمومی / آموزش برای تغییر اجتماعی	پاولو فریر ^۲ (۱۹۹۱)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ لزوم شکل‌گیری محتوای آموزش از جامعه ▪ تعهد به اندیشه‌های فردی و جامعه ▪ توانمندسازی افراد قرارگرفته در حاشیه از نظر اجتماعی و سیاسی برای به دست گرفتن کنترل یادگیری خود
۳	توسعه دارایی‌مبنا	کرتزمن و مک کونایت ^۳ (۱۹۹۳)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ اساس توسعه بر مبنای: ▪ دارایی‌های اجتماع محلی ▪ جلب مشارکت ساکنان ▪ ظرفیت‌سازی

منبع: Kamath, 2006: 19 & Finn; رضازاده و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۳ رفیعیان و هودسنی، ۱۳۸۸: ۳؛ نگارندگان

یک طرح دموکراتیک محله در جامعه محلی خود همکاری داشته باشند. با توجه به نظریه‌های بیان شده (جدول ۱) و مؤلفه‌های دخیل در آن و همچنین بررسی متون مرتبط با برنامه ریزی محله‌محور، شاخص‌ها، زیرشاخص‌ها مرتبط با این مفهوم، مطابق با جدول ۲ طبقه بندی می‌شوند.

با در نظر گرفتن مؤلفه‌های ذکر شده در جدول ۱، می‌توان بیان کرد که برنامه‌ریزی مشارکتی مؤثر، تخصص فنی برنامه‌ریزان متعهد به توانمندسازی و مهارت‌های برگزارکنندگان و مربیان جامعه راه‌گرد هم می‌آورد (فنی و دویران، ۱۳۸۹: ۸۲). در نتیجه، این افراد می‌توانند با یکدیگر برای ایجاد قدرت محلی، تشویق رشد رهبران محلات و تهیه

1. Paul Davidoff
2. Paulo Freire
3. Kretzmann and McKnight

جدول ۲. شاخص‌ها و زیرشاخص‌های برنامه‌ریزی محله‌محور

بعد	شاخص‌ها	گویه‌ها	توضیحات
زیست محیطی - کالبدی - فعالیت	سرزندگی محله	تنوع فعالیتی	وجود کاربری‌های فعال در شب و روز، جلوگیری از فعالیت‌های غیر مسکونی ناسازگار، شکل‌گیری سطح مناسبی از اختلاط کاربری‌ها
		حضور پذیری	وجود محل‌های مناسب برای تجمع همسایگان
	مسکن عادلانه	تراکم	تراکم مسکونی، نسبت خانوار در واحد مسکونی، سرانه زیربنای مسکونی
		قیمت مسکن	کاهش هزینه مسکن یا اجاره از درآمد خانوار، وجود تنوع قیمت در واحدهای مسکونی محله
		دسترسی عادلانه به خدمات در سطح محله	دسترسی مناسب و مطابق با استاندارد (فاصله زمانی) به خدمات آموزشی، بهداشتی - درمانی و فرهنگی
	محیط زیست، بهداشت و سلامت	نظافت و پاکیزگی	تمیز بودن معابر و مکان‌های عمومی، رضایت ساکنان از جمع‌آوری زباله‌ها
		عوامل آلوده کننده محیطی	کاهش منابع آلوده کننده هوا، نبود منابع آلودگی صوتی
		برخورداری از فضای سبز	افزایش سرانه فضای سبز، کاهش فاصله دسترسی از فضای سبز
		حفاظت و بازیافت مواد و انرژی	بهبود مشارکت خانواده‌ها در بازیافت، کاهش سرانه مصرف آب، افزایش تعداد ساختمان‌های متصل به شبکه فاضلاب، ایجاد جایگاه‌های بازیافت/تفکیک زباله،
	کیفیت سفرها از/ به محله	کارایی سیستم حمل‌ونقل عمومی	بهبود رضایت مردم از کیفیت حمل‌ونقل عمومی، افزایش سهم شبکه ریلی (مترو) از جابجایی مسافر، ایجاد مسیرهای دوچرخه سواری، کاهش فاصله زمانی از ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی
صرف زمان برای سفر		کاهش زمان صرف شده در سفرهای روزانه (خرید، تحصیل و سفرهای کاری)	
ایمنی فضاها و مسیرها		بهبود رضایت از ایمنی خیابان‌ها و پیاده‌روها ایجاد امکانات در فضاهای عمومی نامناسب برای دسترسی افراد معلول	
عملکردی - ساختاری	خدمات رفاه اجتماعی، تفریحی، تجاری	خدمات رفاه اجتماعی، تفریحی، تجاری	افزایش رضایت از خدمات اجتماعی، تفریحی، فرهنگی و خرید
		بهره‌مندی از امکانات ضروری زندگی	ارتقاء میزان بهره‌مندی از امکانات ضروری زندگی
	رضایت از خدمات و امکانات محله‌ای	تسهیلات و خدمات بهداشتی - درمانی	بهبود سرانه خدمات بهداشتی - درمانی، افزایش میزان پوشش بیمه درمانی ساکنان محله، بالا بردن میزان کیفیت خدمات بهداشتی - درمانی
		خدمات و امکانات آموزشی	ایجاد آموزش‌های پیش‌دبستانی برای کودکان، افزایش سرانه خدمات آموزشی، ارتقاء امکانات و تجهیزات آموزشی در مدارس، بهبود سطح سواد
اقتصادی			

بعد	شاخص‌ها	گویه‌ها	توضیحات
	اقتصاد خانوار	اشتغال	افزایش نرخ اشتغال، بهبود میزان رضایت شغلی در محله
		وضعیت درآمد	افزایش درآمد سرپرستان خانوار، کاهش هزینه ماهیانه خانوار، کم کردن میزان بار تکفل سرپرستان خانوار، کاهش هزینه‌های اجاره یا تملیک مسکن
روهنگی اجتماعی	مشارکت و احساس تعلق	مشارکت در امور مربوط به محله	بهبود میزان مشارکت در فعالیت‌های جمعی در محله، ارتقاء میزان فعالیت برای حل مسائل و مشکلات محله، استفاده از کاربری‌های فرهنگی - مذهبی به منظور افزایش سطح مشارکت ساکنان، بالا بردن سطح اعتماد ساکنان به نهادهای دخیل در مدیریت شهری، بهبود ارتباطات اجتماعی میان همسایگان
		احساس تعلق به محله	ایجاد عناصر شاخص و یادمانی
	جمعیت پذیری	ظرفیت جمعیتی محله	تراکم جمعیت، بعد خانوار، نسبت جمعیت در گروه های سنی، خانوارهای تک نفره

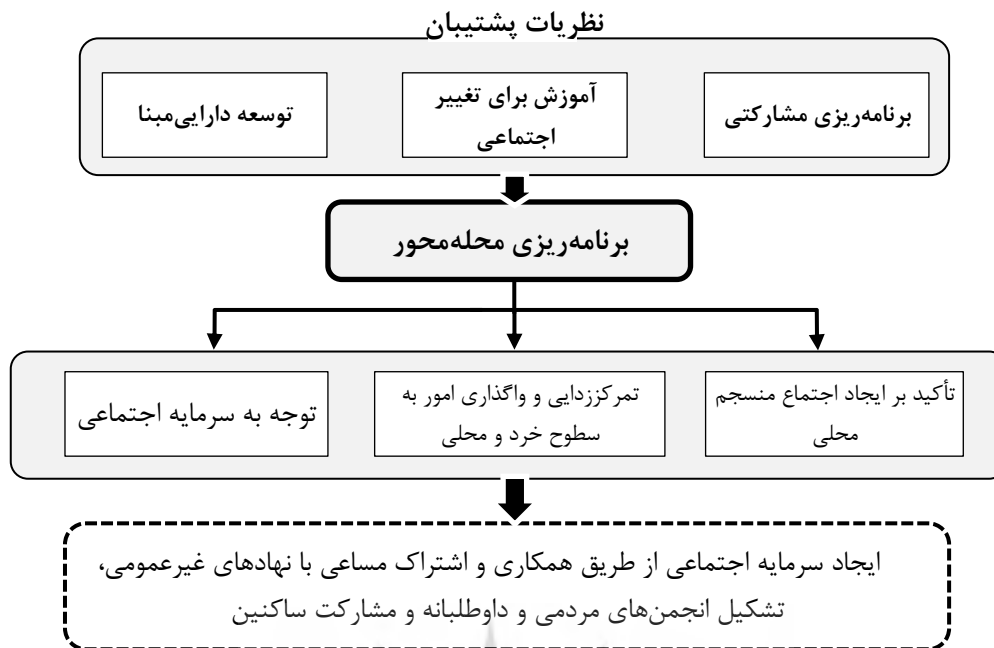
منبع: Leavy, 2007: 54; Minkler, 2005: 5; Okazaki et al., 2008: 513; Helitzer et al., 2010: 224; Lüthi et al., 2010: 52; Deakin, 2009: 93; Ohgai et al., 2007: 442 و نگارندگان

همبستگی اجتماعی می‌شود (Mathwick et al., 2008: 834; De Silva et al., 2005: 621).

اگرچه به نظر می‌رسد امروزه محلات نقش کم‌رنگ‌تری در ایجاد تعاملات و همبستگی‌های اجتماعی در شهرها دارند، برخی پژوهشگران بر این باور هستند که محلات کماکان نقشی اساسی در تقویت سرمایه اجتماعی در جوامع ایفا می‌کنند (Völker, et al., 2007: 103; Ali, 2006: 11). در سطح محلی، ساخت سرمایه اجتماعی ذیل مفهوم توسعه محله قرار می‌گیرد. توسعه محله تلاش‌های عمدی دولت‌ها و دیگر نهادها را برای بهبود کیفیت زندگی در دو حالت توصیف می‌کند: نخست، کمک به ساکنان محلات برای بسیج منابع، تفکر انتقادی، دسترسی به شبکه‌های فرصت و ایجاد نهادهایی که اعتماد، دلسوزی و همکاری متقابل میان ساکنان را پرورش می‌دهند؛ دوم، کار با مردم برای تغییر در سیاست‌ها، شیوه‌ها و رویکردهایی که نهادهای دولتی و خصوصی در گذشته به‌کار گرفته‌اند و این امر موجب خدشه‌دار شدن سرمایه اجتماعی در میان شهروندان شده است (Ferlander et al., 2007: 443; Labonte, 1999: 117). از این رو، اساس کار در برنامه‌ریزی محله‌محور، ایجاد سرمایه اجتماعی از طریق همکاری و اشتراک مساعی با نهادهای غیرعمومی، تشکیل انجمن‌های مردمی و داوطلبانه و مشارکت ساکنین است (معروفی و دولابی، ۱۳۹۸: ۲۹). در ادامه مدل مفهومی پژوهش آورده شده است (شکل ۱).

در رهیافت برنامه‌ریزی محله‌محور، نگاه برنامه‌ریزی مبتنی بر توانمندسازی و مدیریت از پایین به بالا و به بیانی دیگر نگرش دارای‌مبنا، با تأکید بر سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت جمعی ساکنان محلات است (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۸۵). به‌طور کلی، برنامه‌ریزی محله‌محور را می‌توان متشکل از سه مقوله شامل تأکید بر ایجاد اجتماع منسجم محلی، تمرکززدایی و واگذاری امور به سطوح خرد و محلی و توجه به سرمایه اجتماعی دانست (معروفی و دولابی، ۱۳۹۸: ۲۶). این مفهوم در تلاش است تا سطح اعتماد بین شهروندان و حکومت‌های محلی را ارتقاء دهد. تبلیغات رسانه‌ای، مشارکت‌پذیری مردم با توجه به برنامه‌ریزی‌های مورد نیاز برای آن‌ها (به خصوص جوانان در رفع نابهنجاری‌های محله) و توانمندسازی نهادهای محلی با قدرت اجرایی بیشتر از جمله راهبردهای کاهش موانع برنامه‌ریزی محله‌محور و افزایش سرمایه اجتماعی است (Aldrich et al., 2015: 256; Murphy, 2007: 300).

زمانی که مردم در برنامه‌ریزی، ایده‌پردازی و اجرای طرح‌ها مشارکت نمایند، حضور خود را در طرح‌ها احساس می‌کنند، خود را متولی برگزاری و پیشرفت یک طرح دانسته و این امر منجر به ارتقاء حس خودباوری و احساس مفید بودن برای محل سکونت می‌شود. بر این اساس، ساکنان محله را از آن خود می‌دانند و در نتیجه احساس تعلق به محله، شکل‌گیری هویت محله‌ای و افزایش مسئولیت اجتماعی و رفع ناهنجاری موجود در محل افزایش خواهد یافت که در نهایت منجر به افزایش

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

کدگذاری است: کدگذاری باز^۲، کدگذاری محوری^۳، کدگذاری گزینشی^۴. در کدگذاری باز، مفهوم‌ها شناسایی و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند. برای انجام کدگذاری باز راه‌های مختلفی وجود دارد که در این پژوهش از روش تحلیل سطر به سطر استفاده شده است؛ در کدگذاری محوری مفاهیم در کنار یکدیگر قرار گرفته و بر اساس اشتراکات، تشابهات یا هم‌پوشی معنایی به صورت مقوله درمی‌آیند؛ در کدگذاری گزینشی یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌ها انجام می‌گیرد و در سطحی انتزاعی‌تر نسبت به دو مرحله قبلی قرار دارد (استراوس و کربین، ۱۳۹۲: ۸۵). در این مرحله مقوله مرکزی که آن را مقوله هسته یا پدیده نیز می‌خوانند، به دست می‌آید که نمایانگر مضمون اصلی پژوهش است؛ باقی مقوله‌های نهایی نیز با در نظر گرفتن ماهیت آن‌ها به صورت شرایط علی، زمینه‌ای، راهبردها/ تعاملات و پیامدها طبقه‌بندی می‌شوند (مختاری و دیگران، ۱۳۹۷: ۵۷). در پایان با توجه به طبقه‌بندی انجام‌شده، نمودار پارادایمی مربوطه ترسیم و مبتنی بر آن نظریه نهایی استخراج می‌شود.

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش، محله قنات کوثر

داده‌ها و روش کار

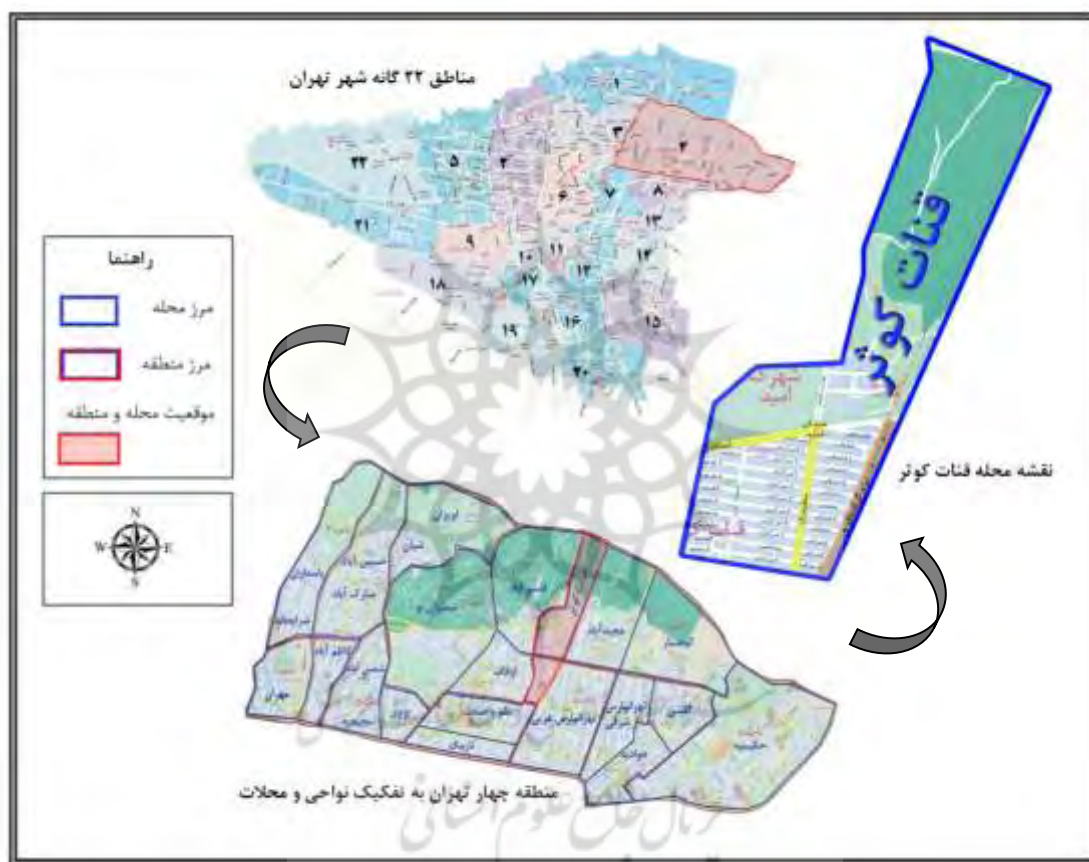
در پژوهش حاضر از روش نظریه زمینه‌ای که از روش‌های تحلیل داده‌های کیفی است، استفاده شده است. نظریه زمینه‌ای، در سال ۱۹۶۷ توسط بارنی گلاسر و آنسلم اشتراوس^۱ ارائه شد (فراست‌خواه، ۱۳۹۵: ۳۶؛ لک، ۱۳۹۳: ۴۴). بنیان‌گذاران این نظریه، با انتقاد از روش‌های اثبات‌گرایی دهه ۱۹۶۰، نظریه خود را بر مبنای رویکرد تفسیری بنا کردند. برخلاف پژوهش‌های کمی، نظریه زمینه‌ای با کمک از نظریه‌های موجود یا به‌طور قیاسی آغاز نمی‌شود، بلکه هدف اولیه آن، کشف نظریه از طریق تولید روش‌مند داده است (استراوس و کربین، ۱۳۹۲: ۵۱؛ طیبی و ذکاوت، ۱۳۹۶: ۶۵)؛ بر این اساس، نظریه‌ای که از داده‌ها استخراج شود، بیش‌تر به واقعیت نزدیک است. ارائه نظریه زمینه‌ای، مستلزم گردآوری داده‌های متنی و مصاحبه‌ای عمیق است؛ زیرا روش مصاحبه عمیق، مهم‌ترین فن گردآوری داده‌های زمینه‌ای محسوب می‌شود. مصاحبه عمیق غالباً به‌عنوان مصاحبه نیمه‌ساختارمند نیز معرفی می‌شود (محمدپور و ایمان، ۱۳۸۷: ۱۹۳). ساختار اصلی تحلیل داده‌ها در نظریه زمینه‌ای بر مبنای سه شیوه

2. Open Coding
3. Axial coding
4. Selective coding

1. Barney Glaser and Anselm Strauss

از سمت شرق توسط بزرگراه شهید باقری، از سمت جنوب توسط بزرگراه وفادار و از سمت غرب توسط بلوار گلستان، خیابان بوستان غربی و خیابان ۲۵ متری حسینی احاطه شده است. به لحاظ همجواری نیز، محله مذکور، از شمال با حریم منطقه چهار شهرداری تهران، از شرق با محله مجیدآباد، از جنوب با محله تهرانپارس غربی و از غرب با محله قاسم‌آباد (ده نارمک) همجوار است (طرح تفصیلی تهران، مهندسين مشاور عرصه، ۱۳۸۴) (شکل ۲).

است که در منطقه ۴ شهرداری تهران واقع شده است. مساحت محله حدود ۱۸۲ هکتار بوده (طرح تفصیلی تهران، مهندسين مشاور عرصه، ۱۳۸۴) و بر اساس سرشماری نفوس و مسکن جمعیتی در حدود ۲۵ هزار نفر در آن ساکن هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). براساس تقسیمات انجام‌شده در طرح تفصیلی، منطقه چهار شامل ۹ ناحیه و ۲۲ محله است که محله مورد مطالعه در ناحیه ۹ قرار گرفته است (دفتر مطالعات معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۸۹). بر این مبنای، محله قنات کوثر از سمت شمال توسط بزرگراه شهید بابایی،

شکل ۲. موقعیت محله قنات کوثر در شهر تهران و منطقه ۴

منبع: (نگارندگان بر اساس طرح نیم‌رخ محلات تهران، ۱۳۸۹)

جایی ادامه یافت که دیگر اطلاعات تازه‌ای از سوی مصاحبه‌شوندگان به دست نیامد. تعداد مفاهیم به‌دست‌آمده در جریان کدگذاری باز از سطر به سطر متون مصاحبه‌ها ۵۱۲ مورد و مقوله‌های فرعی به‌دست‌آمده از کدگذاری محوری ۷۶ و از کدگذاری گزینشی ۱۷ مورد هستند. با توجه به مفاهیم استخراج‌شده از مضامین سخنان ساکنان محله قنات کوثر، مقوله هسته نیز به دست آمده است (جدول ۳).

شرح و تفسیر نتایج

به منظور شناخت وضعیت سرمایه اجتماعی در محله قنات کوثر، شاخص‌ها و گویه‌های مؤثر (جدول ۲) و با طرح ۱۲ سوال اقدام به نمونه‌گیری، به شکل نظری و هدفمند شد. بر این اساس از طریق ۱۶ مصاحبه عمیق پژوهش با ساکنان محله قنات کوثر آغاز شد. این امر تا به آنجا پیش رفت که اشباع نظری حاصل شود؛ بر این مبنای، گردآوری داده‌ها در پژوهش تا

جدول ۳. جدول کدگذاری محوری و گزینشی و نوع مقوله‌ها

نوع مقوله	مقوله اصلی/انهایی (کدگذاری گزینشی)	مقوله‌های فرعی (کدگذاری محوری)
علی	وجود نابرابری‌های اجتماعی و اختلاف‌های فرهنگی	تغییر سبک زندگی، قیمت بالای خرید مسکن، کاهش خودکفایی، اجاره بالای مسکن، مستأجر بودن اکثر ساکنین محله، سکونت افراد مهاجر و غیربومی
علی	نداشتن دسترسی مناسب به امکانات و خدمات محلی	سرزندگی کم، کمبود فضای سبز، امکانات کم رفاهی، امکانات کم تفریحی، ورزشی و فرهنگی
علی	سطح پایین بهداشت محیطی و وجود آلودگی‌ها	رها کردن زباله، وجود حیوانات موذی آلودگی محیطی، وجود گرد و خاک در معابر و پارک‌ها
علی	طراحی نامناسب معابر شهری	تردد از خیابان اصلی به جای پیاده‌روها، بار ترافیکی سنگین، عرض کم پیاده‌روها، اشغال شدن سطح معابر پیاده توسط برخی مشاغل، دسترسی‌های نامناسب، وجود موانع محیطی در پیاده‌روها
علی	تراکم بالای جمعیت و ساختمان در محله	تراکم بالای جمعیت، تراکم بالای مسکونی، افزایش شدید ساخت‌وساز، عدم رعایت تراکم و سرانه‌های مصوب طرح تفصیلی
زمینه‌ای	وضعیت اشتغال نامناسب	نبود فرصت‌های شغلی مناسب در محله، حقوق پایین مشاغل موجود، عدم اشتغال جمعیت تحصیل کرده، اشتغال به کار کودکان
زمینه‌ای	امنیت پایین در محله	کمبود نظارت نیروی پلیس در سطح محله، حضور افراد معتاد و اراذل و اوباش در فضاهای عمومی، تبدیل شدن فضاهای سبز به مکانی برای تجمع معتادین و اراذل و اوباش، نبود امنیت در فضاهای عمومی، دزدی و کیف‌قاپی
زمینه‌ای	کمبود امکانات، خدمات رفاهی و تجهیزات حمل‌ونقل	کمبود امکانات حمل‌ونقل عمومی، کمبود پارکینگ، دسترسی نامناسب به مترو، بار ترافیکی سنگین
مداخله‌ای	مدیریت ضعیف محلی	کم‌توجهی نهادهای محلی نسبت به حل مشکلات محله، نبود مدیریت یکپارچه در کنترل ساخت‌وساز، عملکرد ضعیف شورای محله، انطباق نداشتن طرح‌ها با خواست و نظر ساکنین، عدم رضایت ساکنین از عملکرد شهرداری، نارسایی اطلاعاتی در تصمیم‌گیری‌ها، ضعف شهرداری در نظارت اجتماعی
مداخله‌ای	بی‌اعتمادی مردم به نهادها و مسئولین	اعتماد نداشتن به نهادهای مدیریت شهری، توجه کم شهرداری نسبت به خواست شهروندان، بدقولی مسئولین در رابطه با اجرای وعده‌های داده‌شده
تعاملی	افزایش کیفیت فضاهای شهری و بهبود وضعیت فعلی محله	رسیدگی به فضای سبز، قرار دادن کیوسک‌های پلیس به منظور نظارت در فضاهای عمومی، ایجاد مبلمان شهری مناسب، بهبود کیفیت علائم شهری، ساماندهی نورپردازی در معابر
تعاملی	توزیع عادلانه امکانات خدماتی و رفاهی	پاسخگویی و تامین نیاز ساکنین، بر طرف کردن کمبود سرانه کاربری‌های خدماتی، ایجاد امکانات تفریحی، ورزشی و فرهنگی
تعاملی	افزایش تعاملات و توانمندسازی شورای محله	دادن اختیارات بیشتر به شورای محله، اطلاع‌رسانی از فعالیت‌های شورای محله، تأمین منابع مالی مورد نیاز، تغییر مکان فعلی سرای شورای محله
تعاملی	جلب اعتماد و مشارکت ساکنین	دخیل کردن پیشنهادات ساکنین در طرح‌های جاری
پیامد	افزایش سرمایه اجتماعی	بهبود وضعیت محله، توزیع عادلانه امکانات و خدمات، مشارکت

نوع مقوله	مقوله اصلی/نهایی (کدگذاری گزینشی)	مقوله‌های فرعی (کدگذاری محوری)
	فراهم کردن زمینه دستیابی به توسعه پایدار محله‌ای	همه‌گیر، اعتماد پذیر کردن مردم، بهبود زیرساخت‌های شهری، ارتقاء کیفیت فضاهای عمومی، بهبود نظارت در تعاملات شهروندان، افزایش سرزندگی
پدیده	عدم توسعه محله‌محوری	مشارکت ضعیف اجتماعی، بی‌اعتمادی مردم نسبت به مسئولین و نهادهای، عدم تعامل درون گروهی و برون گروهی، کمبود منابع مالی، بی‌تفاوتی اجتماعی، وجود نابرابری‌های فرهنگی-اقتصادی

منبع: نگارندگان

شرایط علی

آن دسته از علل و موجبات اصلی که پدیده (مقوله اصلی) از آن ناشی می‌شود، در چارچوب شرایط علی جای می‌گیرند (لک، ۱۳۹۳: ۴۷). در رابطه با شرایط علی پنج مقوله اصلی وجود نابرابری‌های اجتماعی و اختلاف‌های فرهنگی، نداشتن دسترسی مناسب به امکانات و خدمات محلی، سطح پایین بهداشت محیطی و وجود آلودگی‌ها، طراحی نامناسب معابر شهری و تراکم بالای جمعیت و ساختمان در محله شناسایی شدند.

وجود نابرابری‌های اجتماعی و اختلاف‌های فرهنگی

این پدیده ناشی از تغییر سبک زندگی، قیمت بالای خرید مسکن، کاهش خودکفایی، اجاره بالای مسکن، مستأجر بودن اکثر ساکنین محله و سکونت افراد مهاجر و غیر بومی است. از نظر مصاحبه‌شوندگان، ورود افراد مهاجر و غیربومی به محله، تراکم بالای ساخت‌وساز و تراکم بالای جمعیت، نابرابری‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را تشدید کرده است. به‌عنوان مثال یکی از افراد دخیل در مصاحبه اظهار داشته است که: "... به لحاظ قیمت‌ها افتضاح هست. حتی خونه‌های خیلی قدیمی محله هم قیمت‌اش خیلی بالاست؛ مثلاً الان این خونه روبرویی پارک با اینکه خیلی قدیمیه اجاره گذاشته ۱۰۰ میلیون رهن و ماهی ۳ میلیون! ... دیگه الان خونه‌های ویلایی خیلی کمه. به خاطر همین خیلی شلوغ شده؛ مثلاً من ده سال پیش اومده بودم اینجا خیلی خلوت بود... این ده ساله به قول معروف انگار شخم زدن. خیلی شلوغ شده. همه جور آدمی هم میتونی تو محله پیدا کنی! از افغانی‌ها گرفته تا کارگرهایی که از شهرهای دور میان. هر کدامشون هم یک طوری هستن. فرهنگشون خیلی فرق میکنه. انگار اصلاً تا حالا توشهر نبودن!"

نداشتن دسترسی مناسب به امکانات و خدمات محلی

با توجه به کدگذاری انجام شده، در این مقوله اصلی، مواردی چون سرزندگی کم، کمبود فضای سبز، امکانات کم رفاهی، امکانات کم تفریحی، ورزشی و فرهنگی، جای می‌گیرند. از

نظر مصاحبه‌شوندگان، حضور بیشتر افراد مسن در فضاهای عمومی، کمبود فضای سبز، نبود کاربری‌های تفریحی و ورزشی، نبود چمن کاری و خشک بودن پارک‌های محله و امنیت پایین فضاهای عمومی، موجب سرزندگی کم در سطح محله شده است. "... فضای سبز محله صفره! فقط همین دو تا پارک رو داریم و این پارک تبدیل شده به پارک مستضعف‌ها!... پارک‌هاش که از نظر امکانات، هیچی نداره. اکثراً میرن پارک‌های شهرک امید. چون وسایل بازی بیشتری و امنیتش هم بالاتر هست. اینجا اکثراً آدم‌های نادرستی هستند. مثلاً با بچه می‌خواهی بری یکم اذیت‌کننده هست. فضای سبزی که نداره. وسایل ورزشی هم محدود هست. وسایل بازی بچه‌ها که کلاً نداره پارک‌های محل."

سطح پایین بهداشت محیطی و وجود آلودگی‌ها

این پدیده ناشی از وجود حیوانات موذی، رها کردن زباله، آلودگی محیطی و وجود گرد و خاک در معابر و پارک‌ها است. از نظر مصاحبه‌شوندگان، رها کردن زباله‌ها در سطح معابر و ریختن شیرابه‌های آن به دلیل فعالیت میوه‌فروشی‌ها باعث تجمع حیوانات موذی شده و سطح بهداشت محیطی پایین آمده است. از سوی دیگر ترافیک سنگین در محله به دلیل مجاورت محله با دو بزرگراه شهید باقری و شهید زین‌الدین میزان آلودگی صوتی و هوا را افزایش داده است. همچنین خشک بودن پارک‌های محله و سنگ فرش نبودن سطح آن باعث گرد و خاک در فضای محله می‌شود. "... صدا تا دلت بخواد! ماشین‌ها همینطور پشت سر هم! خیلی شلوغ شده، مخصوصاً خیابان بیست متری (خیابان مسجد).... تا محدوده اوایل کوچه همه زباله‌هاشون رو میریزن توی سطل زباله و سر ساعت میان می‌برن ولی از وسطای کوچه اکثراً آشغالاشون می‌زارن دم در می‌مونه که بوی بدی هم میگیره... یکی از بزرگترین مشکلات محله، موش هست که خیلی وقت‌ها زیر سطل زباله‌های سرکوچه‌ها جمع میشندن. بعد این شیرابه‌های سطل آشغال‌ها که میریزه بیرون دقیقاً دوروبرش پر از موش

شدت تحت تأثیر ساخت‌وساز قرار گرفته و تراکم ساختمانی در سطح محله بالا است به طوری که بیشتر خانه‌های ویلایی را کویدن و تبدیل به آپارتمان و مجتمع کرده‌اند. از طرف دیگر ورود افراد مهاجر و غیر بومی (کردها) به محله باعث شده که تراکم جمعیت در سطح محله بالا رفته و محله پاسخگوی نیازهای ساکنین نباشد؛ که این امر موجب کاهش کیفیت سطح محله نسبت به گذشته شده است "... خیلی شلوغ شده... قنات کوثر اون موقع ها خوب بودش الان خیلی شلوغ شده. الان هیچ چیزش به درد نمی‌خوره... اینجا فقط بعضی ها پولدار هستند و خونه‌های گران میگیرن و پدر این بدبخت بیچاره ها رو در میارن... اینم از قنات کوثر! قنات کوثر اون موقعش خوب بود چهار یا پنج سال پیش تمیزتر بود. خونه ها رو که ساختند جمعیت ها زیاد شدن... بیشتر خیلی مجتمع ساختن، با طبقات بالا. اصلا مادرم تعریف می کرد قدیما ما که اینجا بودیم قناتش از شهرک امید به قنات کوثر معلوم بودش..."

شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای مجموعه خاصی از شرایط هستند که در یک زمان و مکان خاص جمع می‌آیند تا مجموعه اوضاع و احوال یا مسائلی را به وجود آورند که اشخاص با عمل/تعامل‌های خود به آن‌ها پاسخ دهند (استراوس و کریبن، ۱۳۹۲: ۱۱۵). شرایط زمینه‌ای منشأ در شرایط علی و مداخله‌ای دارند و محصول چگونگی تلاقی و تلفیق آن‌ها با یکدیگر برای شکل دادن به الگوهای مختلف با ابعاد گوناگون‌اند (فراس‌خواه، ۱۳۹۵: ۷۴). در این رابطه مفاهیم و مقوله‌های فرعی ذکر شده در پژوهش در سه دسته اصلی وضعیت اشتغال نامناسب، امنیت پایین در محله و کمبود امکانات، خدمات رفاهی و تجهیزات حمل‌ونقل، جای گرفته‌اند.

وضعیت اشتغال نامناسب

ایجاد تنوع در فرصت‌های شغلی جدید در سطح محله از اهداف توسعه پایدار محله‌ای است. با توجه به کدگذاری انجام شده، نبود فرصت‌های شغلی مناسب در محله، حقوق پایین مشاغل موجود، عدم اشتغال جمعیت تحصیل کرده و اشتغال به کار کودکان در این دسته جای می‌گیرند. به‌عنوان نمونه چند نفر از مصاحبه‌شوندگان بیان می‌کنند که "... محله خیلی کوچیکه! زیاد چیزی نیست که بخوای روش مانور بدی. اکثراً هم میان فوقش یه مغازه میزنن یه سال کار می‌کنن و بعد می‌فروشن و جمع می‌کنن و میرن؛ برای همین موقعیت شغلی زیادی برای جوانان نداره. در سرای محله هم بخوان کاری کنند حقوق آنچنانی نمیدن... توی این خیابون

میشه... خیلی بی‌انضباطند مردم! به جای اینکه آشغال‌هاشون رو بریزن تو سطل، می ریزن تو خیابون. الان من اومدم اینجا سطل افتاده و آشغال‌ها هم افتاده بغلش... الان کی تا حالا که اینجا رو (پارک چگینی) آب ندادن! پارک خشک شده و مثل کویر شده. بچه‌ها بازی می‌کنند و خاکی میشن... میوه‌فروشی‌ها هم همین طورند، اصلا بهداشت رعایت نمی‌کنند و همین طوری آشغال‌های میوه رو میریزن رو معابر..."

طراحی نامناسب معابر شهری

مقوله‌های فرعی مطرح شده در رابطه با این مقوله اصلی شامل موارد عرض کم پیاده‌روها، بار ترافیکی سنگین، اشتغال شدن سطح معابر پیاده توسط برخی مشاغل، دسترسی‌های نامناسب و وجود موانع محیطی در پیاده‌روها هستند. برخی از مصاحبه‌شوندگان بیان داشته‌اند: "... الان این مغازه‌های میوه و تره بار میوه گذاشتن در سطح معبر هم جلوی راه گرفتن و هم موش‌ها همین طوری دارن رژه میرن! هر چی هم میگیرم گوش نمی‌دهند... شهرداری هم حتی بهشون گفته و جریمه کرده ولی گوش نمی‌دهند... از نظر عبور و مرور کوچه‌ها چون یک ذره باریکه یکم سخته با اینکه یکی در میان کوچه‌ها را رفت و برگشتن کردن برای ماشین‌ها، ولی باز رعایت نمی‌کنند و چون در شهرک امید زندگی می‌کنم اطلاع دارم که می‌خوان بیمارستان بززن. این باعث میشه رفت و آمد ماشین‌ها بیشتر بشه... صبح تا ظهر زیاد ترافیک نداریم ولی عصر از ساعت ۴ به بعد رد شدن از خیابون‌ها سخته... الان برای رفتن به شهرک سه تا خیابون باید رد کرد و تن و بدنمون میله‌زه تا برسیم اون ور... در انتهای لاین کندرو دسترسی به بزرگراه باقری، یک دور برگردان گذاشتن که احداث دیوار بتنی در این مسیر باعث جلوگیری از دید مناسب رانندگان شده و احتمال بروز حادثه را زیاد کرده، در واقع عدم استانداردسازی در این دوربرگردان باعث سردرگمی رانندگان و ایجاد مخاطرات و بروز حوادث شده... از طرف دیگه ورودی بزرگراه شهید زین‌الدین غرب به شرق به بزرگراه باقری جنوب از طریق یک لاین خودرو باعث شده که در بزرگراه شهید زین‌الدین، قسمت ورودی بزرگراه شهید باقری جنوب، ترافیک سنگینی ایجاد بشه...".

تراکم بالای جمعیت و ساختمان در محله

این پدیده ناشی از تراکم بالای جمعیت، تراکم بالای مسکونی، افزایش شدید ساخت‌وساز و عدم رعایت تراکم و سرانه‌های مصوب طرح تفصیلی است. از نظر مصاحبه‌شوندگان، محله به

شرایط مداخله‌ای

شرایط مداخله‌ای، شرایط علی را تخفیف یا به نحوی تغییر می‌دهند و در بعضی موارد برخاسته از اوضاع و احوال نامنتظره و اتفاقی‌اند که لازم است با عمل/تعامل به آن‌ها پاسخ داده شود (استراوس و کربین، ۱۳۹۲: ۱۵۱). با توجه به کدگذاری انجام شده، مقولات اصلی مدیریت ضعیف محلی و بی‌اعتمادی مردم به نهادها و مسئولین در این دسته جای گرفتند.

مدیریت ضعیف محلی

کم‌توجهی نهادهای محلی نسبت به حل مشکلات محله، نبود مدیریت یکپارچه در کنترل ساخت‌وساز، عملکرد ضعیف شورای محله، انطباق نداشتن طرح‌ها با خواست و نظر ساکنین، عدم رضایت ساکنین از عملکرد شهرداری، نارسایی اطلاعاتی در تصمیم‌گیری‌ها و ضعف شهرداری در نظارت اجتماعی، به مقوله اصلی مدیریت ضعیف محلی مربوط می‌شوند. به‌عنوان نمونه برخی از مصاحبه‌شوندگان ذکر کرده‌اند: "... شورای محله صفر هست و اصلاً با ما مشورت نمی‌کنند و فقط موقع رای‌گیری که می‌خوان رای جمع کنند می‌گن ما اینکارو انجام می‌دهیم اما وقتی رای میارن هیچ کار انجام نمی‌دهند! فقط من هم نیستم تمام مردم محله ناراضی هستند ... وسط فضای سبز گرفتن دکل مخابراتی زدن که چقدر هم ضرر داره! برای این دکل هم ما اینجا جمع شدیم و با معاون شهردار صحبت کردیم و هر چی مخالفت کردیم، ولی دکل را گذاشته شد و الان با این دکل اینجا نشستی... به نظافت سطح محله اصلاً نمی‌رسند؛ مثلاً تو کوچه ما ماموران شهرداری میان جارو می‌زنند و آشغال‌ها را میریزن پای درخت‌ها... الان تو سطح همین پارک‌ها، اصلاً نظافت خوبی رو نمی‌بینید... از وقتی که محله شلوغ شده وضعیت نظافت بد شده و شهرداری زیاد رسیدگی نمی‌کنه... الان تو کوچه‌ها نور چراغ‌ها سو آنچنانی نداره. و خیلی از چراغ‌ها زیر درخت‌ها هست و برقش هم ضعیفه...".

بی‌اعتمادی مردم نسبت به نهادها و مسئولین

این پدیده ناشی از اعتماد نداشتن به نهادهای مدیریت شهری، توجه کم شهرداری نسبت به خواست شهروندان و بدقولی مسئولین در رابطه با اجرای وعده‌های داده شده است. از نظر مصاحبه‌شوندگان، در این دوره زمانه نمی‌شود به هرکسی اعتماد کرد؛ قبلاً مردم زیاد رای می‌دادند ولی به خاطر این چند دوره که بد بود دیگه مردم تمایلی ندارند و اعتمادشان را از دست داده‌اند. به‌عنوان نمونه افراد دخیل در مصاحبه ذکر کرده

(ششم مرکزی) انواع مغازه‌ها هست. ولی خوب هر کسی این جور جاها کار نمی‌کنه. اکثراً کسانی که تحصیلاتشان پایین هست، میرن مغازه میزنن. بعضی‌ها هم بیشتر تو فروشگاه‌های رفاه و افق یا داخل بوتیک کار می‌کنند... از طرف دیگه اداره یا ارگان دولتی اینجاها خیلی کمه فقط به امور مشترکین و یه دفتر ثبت سند و بقیش واحدهای تجاری دیگه".

امنیت پایین در محله

کمبود نظارت نیروی پلیس در سطح محله، حضور افراد معتاد و ارادل و اوباش در فضاهای عمومی، تبدیل شدن فضاهای سبز به مکانی برای تجمع معتادین و ارادل و اوباش، نبود امنیت در فضاهای عمومی و دزدی و کیف‌قاپی از عوامل اصلی این دسته از شرایط زمینه‌ای هستند. در میان نظرات ارائه شده از سوی مصاحبه‌شوندگان مطرح شده است که "... اینجا اکثراً آدم‌های نادرستی هستند. از نظر امنیتی قبلاً به باجه پلیس بود توی خیابان بیست متری ولی الان نیستش. همه اگه بخوایم جمع بشیم غالباً توی این پارک چگینی میریم ... اما در کل امنیتش خوب نیست اگه مراقب نباشیم و یک دزدی و راهزنی بیاد کیف ما رو بزند کسی نیست که بیاد از ما حمایت کند."

کمبود امکانات، خدمات رفاهی و تجهیزات حمل‌ونقل

افزایش خدمات و تجهیزات حمل‌ونقل نظیر تعمیر و نصب تابلوها و علائم شهری، محوطه‌سازی، ایجاد پارکینگ، افزایش امکانات تفریحی و فراغتی و مواردی از این قبیل می‌تواند موجب بالا رفتن امنیت و افزایش سرزندگی شود. هنگامی که فضاهای عمومی خوانا باشند، احساس راحتی و امنیت در آن‌ها درک می‌شود و در صورت عدم وجود علائم راهنما فضا گیج‌کننده خواهد شد. بر این مبنا مقوله‌های فرعی نظیر کمبود امکانات حمل‌ونقل عمومی، کمبود پارکینگ و دسترسی نامناسب به مترو در چارچوب این مقوله اصلی قرار گرفتند. به‌عنوان مثال یکی از مصاحبه‌شوندگان بیان می‌دارد که: "... با اینکه این محله جمعیت زیادی داره اما به حمل‌ونقل عمومی دسترسی ندارد و فاقد خط مترو است و تنها خط اتوبوسرانی عبوری از محله، خط ۲۳۳ از شهرک پارس به میدان رسالت است؛ این خود مشکلات زیادی را در سطح محله ایجاد کرده است... راهنمایی رانندگی به عبور و مرور و توقف کامیون‌ها و وسایل نقلیه سنگین رسیدگی خوبی نمی‌کنه... تو همین خیابان شکوفه تابلوهای عدم توقف وسایل نقلیه هستش، اما چون مامورین راهنمایی و رانندگی سخت نمی‌گیرند، مردم هم رعایت نمی‌کنند...".

مقوله‌های فرعی آن شامل پاسخگویی و تأمین نیاز ساکنین، بر طرف کردن کمبود سرانه کاربری‌های خدماتی، ایجاد امکانات تفریحی، ورزشی و فرهنگی به‌عنوان مقولات فرعی این راهبرد در نظر گرفته شده است: "...خیلی شلوغ شده و امکاناتی که داریم جوابگوی این همه جمعیت نیست... خب کلاس‌های ورزشی بیشتر بسازند! چون قبلا سرای محله داشت، ولی از وقتی که جاش تغییر کرده کنسل شده و باید برای ورزش بریم شهرک امید... برای مدرسه هم همینطور مثلا مدرسه پسرانه نداره پارک‌های محله وسایل بازی برای بچه‌ها نداره؛ حداقل باید یه سرسره و زمین بازی بزارن برای بچه‌ها...".

افزایش تعاملات و توانمندسازی شورای محله

مقوله‌های فرعی ذکر شده در چارچوب این مقوله اصلی، شامل دادن اختیارات بیشتر به شورای محله، اطلاع‌رسانی از فعالیت‌های شورای محله، تأمین منابع مالی مورد نیاز و تغییر مکان فعلی سرای شورای محله هستند. بر این اساس برخی از مصاحبه‌شوندگان معتقدند اگر به شوراهای محلی امکان اجرایی بیشتری داده شود و در این زمینه تبلیغات متناسب از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی انجام گیرد و ساکنان از فعالیت و عملکرد سراها اطلاع پیدا کنند، زمینه مشارکت آنان افزایش می‌یابد و طرح‌های مربوط امکان به وقوع پیوستن بیشتری خواهند داشت. به‌عنوان مثال یکی از افراد دخیل در مصاحبه اظهار می‌دارد که: "...کانال محله قنات کوثر هست؛ ولی خب اطلاع رسانی جامع نکردن که همه بدونن شورا چکار داره می‌کنه که بخوان حالا مشارکتی کنند ... به نظرم بنر بزنن هم خوبه. البته توی اینترنت و کلا فضای مجازی هم باید مطالب گفته بشه... از همه این‌ها بگذریم کلا پول کمی داره شورا ... من با بعضی‌هاشون که صحبت می‌کنم، متوجه میشم که مشکلات محله رو درک کرده‌اند، اما باید شورا درآمد داشته باشه، اینجوری خیلی از کارها رو میتونه انجام بده، بعد مردم محل هم با هاشون همکاری و مشارکت می‌کنند... مثلا کلاس‌های بیشتری برگزار کنه و درآمدش رو بیره بالا... اما قدرت فقط دست دولت است و این سراها به‌عنوان مجری شناخته نشده‌اند ... الان هم از وقتی که سرای محله تغییر پیدا کرده، کلا تعطیل شده و زیاد کسی فعالیت نمی‌کنه... به نظرم باید جاشو عوض کنن، یکجایی که دسترسی مردم بهتر باشه و در معرض دید باشه".

جلب اعتماد و مشارکت ساکنین

دخیل کردن پیشنهادات ساکنین محله در طرح‌های جاری، به عنوان مقوله فرعی این راهبرد در نظر گرفته شده است: "...

اند که "... و از طرف دیگر در سطح محله اصلا به فضاهای عمومی رسیدگی نمی‌شود. از خیلی وقت است که مردم خواستند برای فضاهای سبز امکانات قرار بدهند و برای پل عابر پیاده، پله برقی بزارند و یا در سطح محله نیروی امنیتی قرار بدهند، اما شهرداری رسیدگی نمی‌کند و از کی تا حالا قول دادند که برای پل عابر پیاده پله برقی نصب کنند تا مردم محله بتوانند به راحتی به شهرک امید دسترسی داشته باشند اما هنوز هیچ کاری نکرده‌اند. بعضی‌ها رو دیدم که از روی گاردریل رد میشن اگه ماشین بهشون بزن شهرداری میاد غرامت بده؟!... از میدان شهرک امید یک پل زدند که از اتوبان باقری رد میشه و فقط کشته می‌دهد؛ حداقل باید براش یک پیاده رو می گذاشتند که آدم بتواند یک متر پیاده برود."

تعاملات و راهبردها جهت افزایش سرمایه اجتماعی

راهبردها، کنش‌ها یا برهم‌کنش‌های خاصی هستند که از پدیده‌محوری منتج می‌شوند و برای اشاره به تاکتیک‌ها و چگونگی مدیریت موقعیت‌ها توسط افراد در مواجهه با مسائل و امور به کار می‌روند (محمد پور و ایمان، ۱۳۸۷: ۱۹۸). در این رابطه مقوله‌های اصلی زیر مبتنی بر مقوله‌های فرعی ارائه شدند.

افزایش کیفیت فضاهای شهری و بهبود وضعیت فعلی محله

موارد متعددی از سوی مصاحبه‌شوندگان جهت افزایش کیفیت فضاهای شهری ذکر گردید که در مقوله‌های فرعی نظیر رسیدگی به فضای سبز، قرار دادن کیوسک‌های پلیس به منظور نظارت در فضاهای عمومی، ایجاد مبلمان شهری مناسب، بهبود کیفیت علائم شهری و ساماندهی نورپردازی در معابر، دسته بندی شده است: "... به نظر من نیازهای پارک‌های محله رو باید برطرف کنند؛ خیلی امکانات نیاز داره که باید بهش بدن... مثلا بعضی از قسمت‌های پارک روشنایی نیست و تاریکه و شده محل تجمع خلافکارها؛ تازه بعضی از خیابان‌ها هم همینطور، خیلی تاریک هستن... تمام محله‌ها کلاتری داره بجز اینجا! برای همین امنیت اومده پایین؛ حداقل چند تا کیوسک نیروی انتظامی بذارند... ولی اینجا من به چشمم نخورده و وقتی دزدی یا هر مسئله‌ای پیش میاد خیلی طول میکشه تا پلیس بیاد. اینا خیلی از نظر من مهمه..."

توزیع عادلانه امکانات خدماتی و رفاهی

با توجه به مشکلات ذکر شده در شرایط علی و مداخله‌ای، راهبردهای زیادی توسط مصاحبه‌شوندگان ذکر گردید که

مشارکت همه‌گیر، اعتمادپذیر کردن مردم، بهبود زیرساخت‌های شهری، ارتقاء کیفیت فضاهای عمومی، بهبود نظارت در تعاملات شهروندان و افزایش سرزندگی، استخراج شدند. از سوی دیگر با توجه به پیشنهادهای و راهبردهای مطرح‌شده در شرایط تعاملی، مقوله‌های اصلی پیامد با عنوان افزایش سرمایه اجتماعی و فراهم کردن زمینه‌دستیابی به توسعه پایدار محله‌ای به دست می‌آید.

هر محله ای هیأت امناء دارد. مشکل محله ما اینه که هیأت امناء فقط تصمیمات خودشونو اجرایی می‌کنن و به پیشنهادهای ساکنین توجهی نمی‌کنند. اگه این کار انجام بشه خیلی از مشکلات حل میشه و اعتماد ساکنین بر میگردد و امیدوارتر میشن. من خودم شخصاً به یکی از اعضا گفتم پارک های محله شده محل رد و بدل موارد و افراد نامناسب، ولی هیچ توجهی نشد"

پیامدها

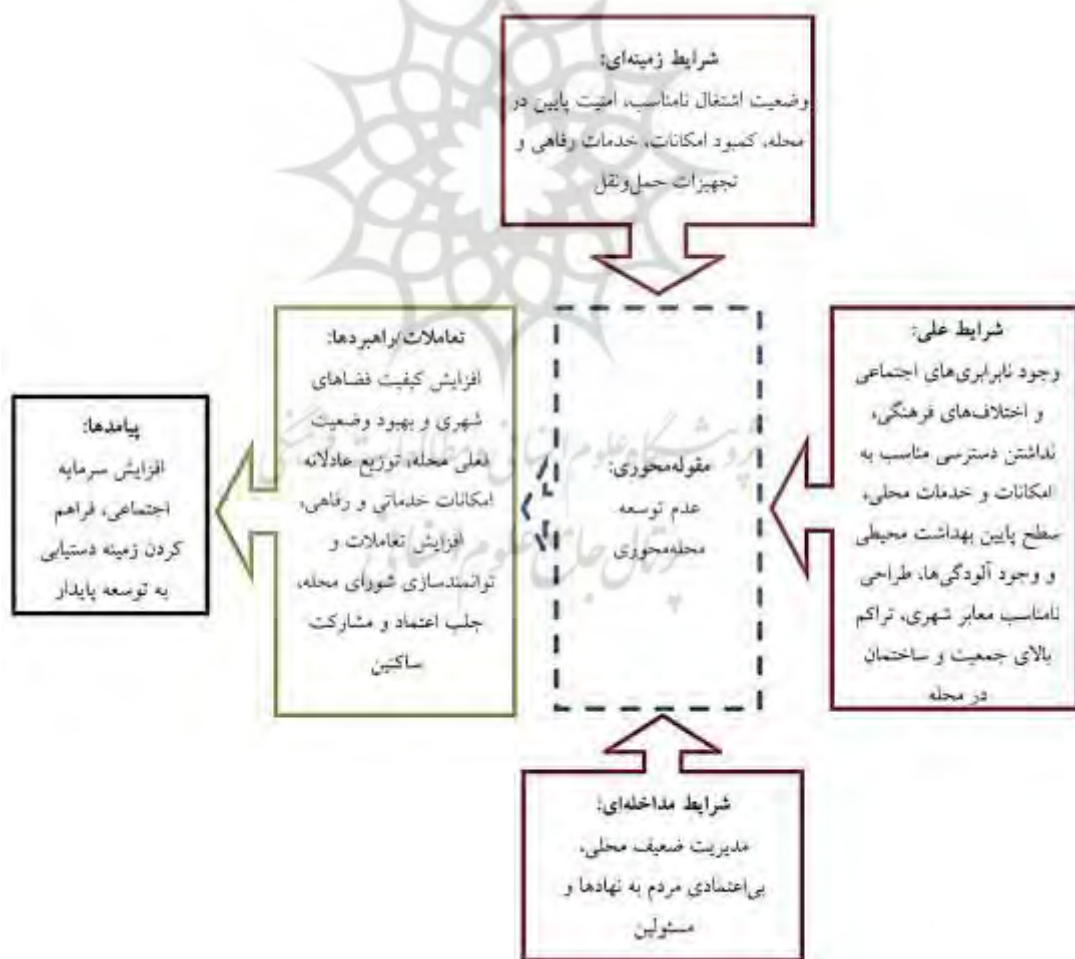
پیامدها خروجی‌های حاصل از به‌کارگیری راهبردها هستند. هر جا انجام یا عدم انجام تعاملات و راهبردهای مشخصی در پاسخ به امر یا مسئله‌ای از سوی افراد (مصاحبه‌شوندگان) انتخاب شود، پیامدها پدید می‌آیند (طیبری و ذکاوت، ۱۳۹۶: ۶۸).

با بررسی و کدگذاری مصاحبه‌های افراد، مقوله‌های فرعی بهبود وضعیت محله، توزیع عادلانه امکانات و خدمات،

تفسیر رابطه بین مقوله‌های نهایی و ارائه نظریه از طریق مدل

پارادایمی

برای تبیین و تفسیر رابطه بین مقوله‌های نهایی می‌توان از یک مدل پارادایمی استفاده کرد (فراس‌خواه، ۱۳۹۵: ۱۰۱). با توجه به جدول ۳ مقوله‌های نهایی پژوهش در شش دسته جای گرفتند. در نتیجه برخی از این مقولات به پدیده موردنظر مربوط هستند و برخی مقوله‌ها به شرایط، تعامل و پیامدها برمی‌گردند (شکل ۳).

شکل ۳. تفسیر رابطه بین مقوله‌های نهایی، منبع: نگارندگان

انگاره‌های دیگر مورد تأکید قرار می‌گیرند (موسوی، ۱۳۸۷: ۱۰۵). سرمایه اجتماعی در بردارندهٔ نهادها، روابط و هنجارهایی است که کمیت و کیفیت برهم‌کنش‌های اجتماعی جوامع را شکل می‌دهد (باستانی، ۱۳۸۷: ۵۸؛ فنی و دوبران، ۱۳۸۹: ۸۱). در این راستا، در اجتماعات محله‌ای پایدار درجه بالایی از سرمایه اجتماعی شکل گرفته و ساکنان احساس مفید بودن و سودمندی نموده و توانایی آن‌ها برای مشارکت واقعی در محله تقویت می‌شود (مصطفی‌پور و دیگران، ۱۳۹۷: ۹). با توجه به مفاهیم و مؤلفه‌های عنوان شده در این پژوهش، هدف اصلی از انجام آن، بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در محله قنات کوثر و ارائه راهبردهایی در راستای بهبود آن با استفاده از رویکرد برنامه‌ریزی محله‌محور تعیین شد. روش مورد استفاده در این تحقیق، مبتنی بر رویکرد نظریه زمینه‌ای بوده است. این روش، شکلی از روش‌شناسی کارآمد در مطالعات کیفی به صورت استقرایی است که پژوهشگر به‌جای آزمون نظریه‌های موجود به تبیین و تدوین نظریه می‌پردازد (فراست‌خواه، ۱۳۹۵: ۷۶). در گام‌های بعدی پژوهش داده‌های حاصل از این روش در قالب انجام مصاحبه‌های عمیق از ساکنین محله قنات کوثر به دست آمده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. تحلیل یافته‌ها در این روش از طریق سه نوع کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام شده است و با توجه به مقوله‌های به‌دست‌آمده، نمودار پارادایمی ترسیم و در نهایت نظریه نهایی حاصل از مقوله‌های اصلی و با در نظر گرفتن نوع آن‌ها (علی، زمینه‌ای، مداخله‌ای، تعاملات/راهبردها، پیامد)، حاصل شده است. مبتنی بر این نظریه، وجود نابرابری‌های اجتماعی و اختلاف‌های فرهنگی، نداشتن دسترسی مناسب به امکانات و خدمات محلی، وضعیت اشتغال نامناسب، امنیت پایین در محله، ضعف در مدیریت شهری و بی‌اعتمادی مردم به نهادها و مسئولین موجب عدم توسعه محله به گونه‌ای پایدار شده است؛ در این میان می‌تواند به پیامدهای حاصل از تعاملات/راهبردها، نظیر بهبود سرمایه اجتماعی و شکل‌گیری توسعه پایدار محله‌ای اشاره نمود که دستیابی به آن مستلزم جلب اعتماد و مشارکت ساکنین، توانمند نمودن مدیریت شهری و شورای محله، توزیع عادلانه امکانات خدماتی و رفاهی و افزایش کیفیت فضاهای شهری و بهبود وضعیت فعلی محله است. بررسی محله قنات کوثر و گذاری موارد مطرح‌شده از سوی مصاحبه‌شوندگان نشان از آن داشت که شرایط علی تأثیر بیشتری بر عدم توسعه محله محوری داشته است و تعداد مقوله‌های مطرح‌شده در این قسمت بیش از سایر مقوله‌های شرایط زمینه‌ای و مداخله‌ای بوده است. در این

برنامه‌ریزی محله‌محور تا حد زیادی به استفاده از ظرفیت‌های درون محله‌ای و سرمایه اجتماعی مرتبط است. به‌کارگیری ظرفیت‌ها و قابلیت‌های اجتماعی محله‌ای نیز در گرو اجتماع محله‌ای است و مشارکت اجتماع محله‌ای تأثیر مستقیم بر تحقق اهداف توسعه پایدار محله‌ای دارد. برنامه‌ریزی محله‌محور، برآیندی است که از بلوغ اجتماعی در سطح محلات شهری منبث می‌شود؛ بر این اساس برهم‌کنشی عمیق میان ابعاد مختلف این مفهوم و سرمایه اجتماعی وجود دارد. برنامه‌ریزی محله‌محور با تغییر در نگرش مجموعه مدیریت محله، به‌کارگیری شاخص‌های توسعه محله‌ای (کیفیت زندگی)، ارتقاء مشارکت اجتماعی شهروندان و استفاده از ظرفیت و پتانسیل‌های موجود، در نهایت منجر به دستیابی به توسعه پایدار می‌شود و اجرای آن تقویت هویت محله‌ای، رفع نابهنجاری اجتماعی و ارتقاء فرهنگی در میان ساکنان محله را به دنبال دارد. بر این مبنای، با توجه به شکل ۳ و به‌منظور ارائه نظریه نهایی در رابطه با بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی در محله قنات کوثر با رویکرد برنامه‌ریزی محله‌محور می‌توان بیان نمود که وضعیت اشتغال نامناسب، امنیت پایین در محله، کمبود امکانات، خدمات رفاهی و تجهیزات حمل‌ونقل از یک سو و نیز وجود نابرابری‌های اجتماعی و اختلاف‌های فرهنگی، نداشتن دسترسی مناسب به امکانات و خدمات محلی، سطح پایین بهداشت محیطی و وجود آلودگی‌ها، طراحی نامناسب معابر شهری و تراکم بالای جمعیت و ساختمان در محله از سوی دیگر و همچنین مدیریت ضعیف محلی و بی‌اعتمادی مردم به نهادها و مسئولین موجب عدم توسعه محله محوری و به‌کارگیری رویکرد برنامه‌ریزی محله‌محور در طرح‌های توسعه محله و برنامه‌ریزی‌های مربوط به آن شده است. به نظر می‌آید افزایش کیفیت فضاهای شهری و بهبود وضعیت فعلی محله، توزیع عادلانه امکانات خدماتی و رفاهی، افزایش تعاملات و توانمند کردن شورای محله و جلب اعتماد و مشارکت ساکنین می‌تواند موجب افزایش سرمایه اجتماعی و فراهم کردن زمینه دستیابی به توسعه پایدار محله‌ای شود.

بحث و نتیجه‌گیری

رویکرد برنامه‌ریزی محله‌محور، با تغییر در نگرش مدیریتی در راستای تمکززدایی قدرت و ارتقای میزان مشارکت مردم در سطح محله، راهکاری برای برون‌رفت از چالش‌های موجود در توسعه محله‌ای است (احقر و ملک‌حسینی، ۱۳۹۸: ۱۰۹). در این رویکرد دو مفهوم سرمایه اجتماعی و ظرفیت‌سازی بیشتر از

محلی در فرآیند برنامه‌ریزی مشارکتی چارچوب برنامه‌ریزی توسعه پایدار اجتماعات محلی. فصل‌نامه مدیریت شهری، شماره ۲، ۱-۱۶.

طیّبی، امیر و ذکاوت، کامران (۱۳۹۶). تصویر ذهنی گردشگران داخلی از فضاهای شهری اصفهان با رویکرد نظریه زمینه‌ای. نشریه صفا، ۲۷ (۷۷)، ۶۳-۷۸.

فراست‌خواه، مقصود (۱۳۹۵). روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر نظریه برپایه. تهران: نشر آگاه.

فنی، زهره و دوبران، اسماعیل (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد زنجان). نشریه تحقیقات جغرافیایی، ۴ (۲۵)، ۷۹-۱۰۲.

لک، آزاده (۱۳۹۳). کاربرد نظریه زمینه‌ای در پژوهش‌های طراحی. نشریه صفا، ۲۴ (۶۴)، ۴۰-۴۳.

محمدپور، احمد و ایمان، محمدتقی (۱۳۸۷). بازسازی معنایی پیامدهای تغییرات اقتصادی در منطقه اورامان تخت کردستان ایران: آرایه یک نظریه زمینه‌ای. نشریه رفاه اجتماعی، ۷ (۲۸)، ۲۱۳-۱۹۱.

مختاری، مریم، وحیدزاده، علیرضا و مرادی، رامین (۱۳۹۷). موانع توسعه اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان با استفاده از نظریه ی زمینه‌ای. نشریه مطالعات شهری، ۸ (۲۸)، ۶۳-۳۳.

مدنی‌پور، ع (۱۳۸۹). فضاهای عمومی و خصوصی شهر، تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری.

مصطفی‌پور، احسان، حقیقتیان، منصور و محمدی، اصغر (۱۳۹۷). تبیین جامعه شناختی میزان سرمایه اجتماعی محله‌های شهر تهران. نشریه مطالعات جامعه‌شناسی، ۱۰ (۳۸)، ۷-۲۰.

معروفی، حسین و دولابی، پویا (۱۳۹۸). معاصر سازی مفهوم "محله" در شهر ایرانی با نگاه بر مبانی برنامه‌ریزی محله مبنا. نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران، ۱۱ (۱۹)، ۲۵-۴۰.

موسوی، یعقوب (۱۳۸۷). بازسازی محله‌های شهری در چارچوب برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی محله ای. نشریه مطالعات اجتماعی ایران، ۲ (۲)، ۹۹-۱۲۳.

مهندسین مشاور عرصه (۱۳۸۴). طرح تفصیلی شهر تهران.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵. تهران: انتشارات مرکز آمار ایران.

میان ناپرابری‌های اجتماعی و عدم دسترسی مناسب به امکانات و خدمات محلی مورد تأکید بیشتری از سوی مصاحبه‌شوندگان قرار گرفته است. پس از شرایط علی، موارد به‌دست‌آمده در شرایط زمینه‌ای از اهمیت بیشتری برخوردار بوده‌اند. در این راستا، وضعیت اشتغال نامناسب و امنیت پایین در محله از مهم‌ترین موارد جای گرفته در شرایط زمینه‌ای هستند. شرایط مداخله‌ای نیز با دو مقوله اصلی مدیریت ضعیف محلی و بی‌اعتمادی مردم به نهادها اگرچه اهمیت زیادی دارد، اما به لحاظ دسته‌بندی و تأکید از سوی مصاحبه‌شوندگان در سطح پایین‌تری جای گرفته است. راهبردها/ تعاملات به‌دست‌آمده از کدگذاری گزینشی نیز نشان از آن دارد که با افزایش کیفیت فضاهای محله، توانمندسازی شورای محله و بهبود وضعیت امکانات رفاهی و خدماتی و افزایش سطح امنیت در محله می‌توان سرمایه اجتماعی را بهبود بخشید و زمینه‌های دستیابی به توسعه پایدار را با رویکرد برنامه‌ریزی محله محور فراهم نمود.

منابع

احقر، منوچهر و ملک‌حسینی، عباس (۱۳۹۸). تحلیلی بر شاخص‌های برنامه‌ریزی محله‌محور در توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: محله گلپا شهر همدان). نشریه آمایش محیط، ۱۲ (۴۷)، ۱۰۷-۱۲۳.

استراوس، انسلم و کرین، جولیت (۱۳۹۲). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نشر نی.

باستانی، سوسن (۱۳۸۷). بررسی سرمایه اجتماعی شبکه در ۱۰ محله تهران: بررسی جایگاه روابط محلی در شبکه‌های اجتماعی. نشریه مطالعات اجتماعی ایران، ۲ (۲)، ۵۵-۷۴.

حاجی‌پور، خلیل (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی محله‌مبنا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار. نشریه هنرهای زیبا، ۱ (۲۶)، ۳۷-۴۶.

دفتر مطالعات معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران (۱۳۸۹). طرح نیم‌رخ محلات تهران.

رضازاده، راضیه، محمدی‌آیدغمیش، فاطمه و رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۲). نقش رویکرد دارایی‌مبنا در توسعه پایدار محلی

(مطالعه موردی: محله امامزاده حسن تهران). باغ‌نظر، شماره ۲۶، ۳۹-۴۸.

رفیعیان، مجتبی و هودسنی، هانیه (۱۳۸۸). نقش حاکمیت

- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American behavioral scientist*, 59(2), 254-269.
- Ali, A. K. B. (2006). Potential of Social Capital for Community Development. *Published by the Asian Productivity Organization (APO), Tokyo*, 102-0093.
- Balsamo, D. N., & Poncin, Y. B. (2016). Community-based alternatives to incarceration and assessment and community-based planning for probation/community-based alternative. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 25(1), 123-128.
- Bartolini, S., & Sarracino, F. (2015). The dark side of Chinese growth: Declining social capital and well-being in times of economic boom. *World Development*, 74, 333-351.
- Dale, A., & Newman, L. (2010). Social capital: a necessary and sufficient condition for sustainable community development?. *Community development journal*, 45(1), 5-21.
- De Silva, M. J., McKenzie, K., Harpham, T., & Huttly, S. R. (2005). Social capital and mental illness: a systematic review. *Journal of epidemiology & community health*, 59(8), 619-627.
- Deakin, M. (2009). A community-based approach to sustainable urban regeneration. *Journal of Urban Technology*, 16(1), 91-112.
- Ferlander, S. (2007). The importance of different forms of social capital for health. *Acta sociologica*, 50(2), 115-128.
- Finn, S., & Kamath, L. (2006). *Residents at the Center: A Handbook on Community-Based Planning for Distressed Neighborhoods*. Rutgers: The State University of New Jersey.
- Friedmann, J. (1993). Toward a non-euclidian mode of planning. *Journal of American Planning Association*.
- Goldman, I., Feldman, M., Carnegie, J., & Masendeke, A. (2004). Decentralisation and community-based planning. *Planotes*.
- Helitzer, D., Hollis, C., de Hernandez, B. U., Sanders, M., Roybal, S., & Van Deusen, I. (2010). Evaluation for community-based programs: The integration of logic models and factor analysis. *Evaluation and Program Planning*, 33(3), 223-233.
- Huggins, R. (2016). Capital, institutions and urban growth systems. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 9(2), 443-463.
- Kent, G. (August 1981). Community-Based Development Planning. *The World Planning Review*.
- Kent, G. (July 1981). Community-based planning: A Better Approach to Development. *National Development*.
- Labonte, R. (1999). Social capital and community development: Practitioner empfor. *Australian and New Zealand Journal of Public Helth*.
- Leavy, P. (2017). Research design: *Quantitative, qualitative, mixed methods, arts-based, and community-based participatory research approaches*.
- Lüthi, C., McConville, J., & Kvarnström, E. (2010). Community-based approaches for addressing the urban sanitation challenges. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 1(1-2), 49-63.
- Madanipour, A. (2001). How relevant is 'planning by neighbourhoods' today? *Town Planning Review (TPR)*.
- Mathwick, C., Wiertz, C., & De Ruyter, K. (2008). Social capital production in a virtual P3 community. *Journal of consumer research*, 34(6), 832-849.
- Minkler, M. (2005). Community-based research partnerships: challenges and opportunities. *Journal of urban health*, 82(2), ii3-ii12.

- Mumford, L. (1954). The neighbourhood and the neighbourhood unit. *Town Planning Review*.
- Murphy, B. L. (2007). Locating social capital in resilient community-level emergency management. *Natural Hazards*, 41(2), 297-315.
- Ohgai, A., Gohnai, Y., & Watanabe, K. (2007). Cellular automata modeling of fire spread in built-up areas—A tool to aid community-based planning for disaster mitigation. *Computers, environment and urban systems*, 31(4), 441-460.
- Okazaki, E. (2008). A community-based tourism model: Its conception and use. *Journal of sustainable tourism*, 16(5), 511-529.
- Osborne, C., Baldwin, C., & Thomsen, D. (2016). Contributions of social capital to best practice urban planning outcomes. *Urban Policy and research*, 34(3), 212-224.
- Park, Y., & Rogers, G. (2015). Neighborhood planning theory, guidelines, and research: Can area, population, and boundary guide conceptual framing? . *Journal of Planning Literature*, Vol. 30, No. 1.
- Patacchini, E., Picard, P. M., & Zenou, Y. (2015). Urban social structure, social capital and spatial proximity. *Social Capital and Spatial Proximity (March 2015)*. CEPR Discussion Paper No. DP10501.
- Phillips, S. (2014). Social capital, local networks and community development. In *Urban Livelihoods* (pp. 156-173). Routledge.
- Shiell, A., Hawe, P., & Kavanagh, S. (2020). Evidence suggests a need to rethink social capital and social capital interventions. *Social science & medicine*, 257, 111930.
- United Nations Human Rights Commission. (2008). *A community-based approach in UNHCR operations*.
- Völker, B., Flap, H., & Lindenberg, S. (2007). When are neighbourhoods communities? Community in Dutch neighbourhoods. *European Sociological Review*, Vol. 23, No. 1.
- Zhai, B., & Ng, M. K. (2013). Urban regeneration and social capital in China: A case study of the Drum Tower Muslim District in Xi'an. *Cities*, 35, 14-25.